

Журналістика, книговидання

УДК 655.1 (09) (477.8)

ББК М8г (4Ук3)+4611.63 (29=Ук)-31

СЛОВО В ЛЕЩАТАХ ТОТАЛІТАРИЗМУ: ДО ІСТОРІЇ ПРЕСИ І КНИГОВИДАННЯ В КОЛОМІЇ (КІНЕЦЬ 1930-х – КІНЕЦЬ 1980-х рр.)

М. М. Васильчук

*Коломийський інститут Прикарпатського національного
університету, кафедра філології; м. Коломия, вул. Миколи Лисенка, 8;
тел. 8 (03433) 5-59-08*

У статті, матеріал якої охоплює період з кінця 1930-х – до кінця 1980-х рр., розглядаються особливості розвитку друкарства, газетярства та видавничої справи в м. Коломії Івано-Франківської обл. Акцентовано увагу на історико-пресознавчому аспекті проблеми, відтворено об'єктивну картину видавничого процесу як цілісного явища зі своїми особливостями, позитивними й негативними моментами; показано складний шлях пошуку національних орієнтирів в умовах тоталітарних політичних режимів.

Ключові слова: *друкарня, видавнича справа, видавництво, редакція, часопис, книга, редакційний і видавничий процеси, цензурні утиски, інформаційний простір, аналіз.*

Німецько-радянський пакт про ненапад і нейтралітет підписано 23 серпня 1939 р.; у таємному протоколі Гітлер і Сталін домовилися про розподіл Європи на сфери впливу та окупації, Радянський Союз претендував на західноукраїнські землі [27]. 1 вересня 1939 р. Гітлер напав на Польщу; 17 вересня радянські війська вступили на територію тодішньої Східної Польщі – зайняли землі, заселені українцями і білорусами. Відбувся покvapливий відхід представників органів польської влади, евакуація установ, організацій. В умовах перехідного періоду, нестабільності призупинила вихід преса; згодом офіційна влада закрила видання (навіть прорадянські), які виходили в час польського правління. На територію Станіславського воєводства Червона армія увійшла 17–18 вересня 1939 р., до Коломії – 18 вересня [15]. 19 вересня в Коломії відбувся мітинг, у якому взяли участь танкісти передових частин Червоної армії. У місті було створено тимчасове управління, до складу якого ввійшли ко-

лишній член КПЗУ В. Баб'юк, учитель І. Михалевський [14]. З 22 вересня 1939 р. розпочалося активне створення нової газети, яким займався Микола Котенко. У магістраті, на другому поверсі, було відведено три кімнати під редакцію газети. До роботи в редакції було залучено Якова Куника [5, 99], який у Коломиї як уповноважений ЦК КПЗУ видавав газету «Наша праця» (1936), а також друкарку М. Бійовську. Газета мала виходити з 1 жовтня 1939 р. Я. Кунику було доручено вибрати друкарню, провести переговори з її власником про умови співпраці, наявність фахівців, забезпечення папером. На той час друкарні та склади з товарами (папером) ще не були націоналізовані, редакція все купувала за готівку. Було домовлено про друк газети в друкарні М. Бойчука. Газету складав один складач вручну, друкували на машині з ручним приводом (Червоний прапор. –1979. –30 верес.).

Органом тимчасового управління міста Коломиї стала газета «Червоний прапор», яка виходила з 1 жовтня 1939 р. Опубліковані тут матеріали мали на меті пояснити читачам причини входження Червоної армії на територію Галичини й Білорусії, підготувати громадську думку про узаконення цього акту, «...значне місце займали вітальні телеграми керівникам Радянського уряду, надіслані зборами трудящих Коломиї, присвяченими визволенню; в них висловлювалась вдячність за визволення та спільне бажання: «Просимо злучити нас з Радянською Україною та Радянським Союзом» (Червоний прапор. –1979. –30 верес.). Газета також активно висвітлювала підготовку до Народних Зборів Західної України 22 жовтня 1939 р., які демонстрували народне волевиявлення щодо входження до складу УРСР.

У листопаді-грудні на підставі декрету Верховної Ради СРСР було націоналізовано низку підприємств; створено державну друкарню поліграфтресту м. Коломиї [25]. У грудні 1939 р. редакцію газети було перенесено у приміщення на вул. Леніна, 43. У грудні 1939 р. почала діяти друкарня «Червоний прапор», розташована в одному з редакцією приміщенні. Було забезпечено високий поліграфічний рівень газети; сприяли цьому сучасна поліграфічна техніка з націоналізованих друкарень, запаси паперу. Однак уже з серпня 1940 р. газету друкували на товстому, низькоякісному папері. Постає проблема і з ремонтом поліграфічного обладнання: «В місцевій друкарні багато складних друкарських машин. Кожний механізм, кожна машина, попрацювавши деякий час, вимагають налагодження, очищення. Проте немає в нашому місті майстерні...» (Червоний прапор. –1940. –8 серп.).

1939 р. вийшло 69 номерів «Червоного прапора» як органу тимчасового управління міста Коломиї, останній в цьому році номер був уже органом Коломийського повітового комітету КП(б)У та повітвиконкому. Протягом 1940-1941 рр. вносились незначні зміни в підзаголовок газети, пов'язані зі змінами в назвах органів державного та партійного управління, які перебували в стадії формування. Однак вони не змінювали суті – газета представляла організацію КП(б)У на Коломийщині та органи радянської влади в Коломиї і районі. Так, 1941 р. газета

була органом Коломийського міськкому і райкому КП(б)У, міської і районної Рад депутатів трудящих (1941. –11 трав.). Газета перебувала під контролем цензури, про що свідчать помітки «Упов. Облліту НГ 89».

Газета 1939-1941 рр. здебільшого висвітлювала події в СРСР, подавала багато міжнародної інформації; місцевої інформації було порівняно мало. З весни 1940 р. почали друкувати фотознімки на місцеву тематику. «Червоний прапор» був щоденною газетою на двох сторінках, інколи часопис виходив на чотирьох сторінках, якщо треба було подати важливу політичну інформацію. З місцевих повідомлень – інформація про перший мітинг, присвячений справі скликання Українських Народних Зборів (1939. –8 жовт.), який відбувся 5 жовтня, урочисте засідання до річниці Жовтневої революції у Підгайчиках (1939. –11 листоп.), націоналізацію механічно-ливарного заводу братів Біскупських (1939. –2 груд.) та ін.

Газета була одним із елементів радянської пропагандистської системи, тому діяла за тими законами, за якими діяла преса СРСР. Одним з прикметних елементів була участь у масових агітаційних кампаніях. Крім виборів, помітною масовою акцією була внутрішня позика. Так 2 липня «Червоний прапор» вийшов з передовою статтю «Дамо соціалістичній державі нові кошти» (1940. –2 лип.). Газета діяла оперативно, повідомляючи, що «...вчора о 6 годині вечора по радіо передали указ уряду про випуск з 1 липня внутрішньої позики третьої П'ятирічки (випуск 3 року). З великою увагою й інтересом тисячі робітників слухали цю звістку. Узнавши про це трудящі доказують свою відданість ділом» (1940. –2 лип.). Крім передової статті, тут опубліковано низку офіційних матеріалів та відгуків читачів. У наступному номері газета розкручувала ідею позики, пишучи про мітинги, друкуючи нові відгуки читачів про потребу підтримати позику, створюючи ажіотаж, але при цьому не вносячи нічого нового в інформаційне насичення газети, бо, практично, повторюється одне і те ж. Нарешті, газета подає матеріал інформаційного агентства РАТАУ «Велокрос на честь позики» (1940. –4 лип.), цим самим показуючи, що в такій кампанійщині беруть участь не лише журналісти.

Багато уваги «Червоний прапор» приділяв політичним подіям. 1940 р. повторився сценарій подій, які нещодавно відбувалися в Галичині: Червона армія вступила на територію Бессарабії і Північної Буковини. Газета друкувала як офіційні матеріали інформагентств ТАРС та РАТАУ, так і місцевих авторів. Уже самі заголовки свідчать про спрямування публікацій: «Радісна зустріч визволителів» (1940. –2 лип.), «Перші радянські газети...» (1940. –3 лип.), «Парад незламної могутності» (військовий парад у Чернівцях) (1940. –4 лип.). Місцеві автори писали на ці ж теми: на нараді сільського активу у Коломийському райкомі партії прийняли резолюцію на підтримку приєднання Бессарабії і Північної Буковини (1940. –4 лип.), 29 червня 1940 р. з Коломиї на Радянську Буковину виїхав перший після приєднання український театр з

п'есою Л. Юхвіда «Весілля в Малинівці» (1940. –7 лип.). Газета надрукувала нариси з історії Буковини та про творчість Юрія Федьковича (1940. –11, 12 лип.). Уже з перших номерів новостворена газета набирала тих рис, які були притаманні радянській пресі. Пересічні читачі, виховані на традиціях преси попередніх років, не завжди розуміли суть нововведень, кампаній. Люди входили в світ інших реалій: примусового здириства на державні позики, відсутність нормальної системи торгівлі та обслуговування, виконання і перевиконання виробничих планів на підприємствах. І все це відображала газета, щоправда, під різними кутами зору (1940. –9, 23, 27 лип.; 5 серп.). Багато робилося, аби створити нову систему господарювання на селі (1940. –18 лип.), показувалося життя селян у колгоспах.

Прилучала газета читачів до радянських свят – Дня залізничника, роковин встановлення Радянської влади в краї, Жовтневої революції, Дня радянської преси тощо. Показовим є те, як у Коломиї з давніми видавничими традиціями запроваджувалася стінна преса. 5 травня 1941 р. газета повідомляла, що в Коломиї і районі створено 54 стінгазети, відзначалося кращі з них – газети залізничників «Вагонник» (редактор Жаров) та «За тяжеловесные поезда» (Семенкін), «Зірка свободи» (с. Тростянка, редактор – Калиняк), «Радянське село» (с. Турка, Яковенко) (Червоний прапор. –1941. –5 трав.). При редакції «Червоного прапора» було влаштовано курси робітників, проводилось навчання [9]. Серед авторів газети в той період були К. Копелова, Н. Денер, П. Шварко, Д. Жук, Я. Грунверг. Штатним працівником у редакції був Юрій Мельничук [5, 113–114], згодом знаний радянський публіцист, редактор журналу «Жовтень», депутат Верховної Ради СРСР. Він відзначився боротьбою з т.зв. українським буржуазним націоналізмом, створивши низку памфлетів. Однак у добу хрущовських перемін він опублікував серію статей про галицьких письменників, багатьох з яких (зокрема А. Чайковського) повернув з-під заборони.

З початком війни Німеччини проти СРСР газета «Червоний прапор» виходила нетривалий час. Червона армія залишила Коломию вночі проти 3 липня 1941 р. (Вісник Коломиї. –1996. –10 верес.), останній номер «Червоного прапора» вийшов з датою 2 липня 1941 р. (Червоний прапор. –1989. –1 жовт.).

30 червня 1941 р. на зборах представників українських партій та громадськості в приміщенні товариства «Просвіта» в перший день окупації Львова німецькими військами провід Організації українських націоналістів урочисто проголосив відродження незалежної української держави [1]. Звістку про це коломийський провід ОУН одержав того самого дня від зв'язкового. Впродовж ночі перестала існувати окупаційна влада; окружний провід ОУН узявся налагоджувати життя в місті. Керівником Окружної управи став Антон Княжинський. Друкарню очолив поліграфіст Осип Кічак [5, 79–80]. Масовим тиражем було видруковано звернення Проводу ОУН на матірних українських землях, у якому зазначалося: «Український народ! Знай: твоєю метою є Українська Само-

стійна Соборна Держава! Твоїм вождем є Степан Бандера!» (Воля нації.–1996. –24 лют.).

Чотири дні згодом після останнього номера «Червоного прапора», але вже за іншої влади, в Коломиї почала виходити газета «Воля Покуття» (1941. –6 лип.). Літературним редактором новоствореної газети став письменник і видавець Дмитро Николишин, відповідальним редактором – Ярослав Христюк [12]. Перше число органу повітового Українського революційного проводу й Організації українських націоналістів мало витиснений золотом колонтитул.

Часопис «Воля Покуття» спочатку був органом повітового Українського революційного проводу і ОУН, далі – Окружної управи і організації ОУН. Та вже з ч.10 газета змінила підзаголовок на нейтральний – «Орган української громадської думки = Organ der ukrainischen öffentlichen Meinung». А до української назви «Воля Покуття» було додано ще й німецький відповідник – «Pokutiens Wille». З 14 числа газета стала «Вісником Коломийської округи». Тут упродовж нетривалого періоду 1941 р. відобразилися метаморфози у ставленні окупаційної влади до українців та до ідеї української незалежності.

Уночі, з 2 на 3 липня 1941 р., коли відійшла Червона армія, на ратуші було піднято синьо-жовтий прапор. До Коломиї «...підійшли сотні молодих хлопців з сіл для оборони міста. Того ж дня була утворена Українська повітова управа» (Воля нації. –1996. –24 лют.). Коли до Коломиї підійшли угорські війська, відбулася збройна сутичка, угорців затримали. Після переговорів мадяри вступили до Коломиї з синьо-жовтим прапором, який розвівався над першим мотоциклістом. Угорські фронтові частини не втручалися в місцеву політику. Але німці, як і більшовики, мали свої плани щодо України, тож невдовзі Державне правління було розігнано, його голову Ярослава Стецька, Степана Бандеру та інших політичних діячів заарештовано. «Останнім святковим днем вільної Коломиї було врочисте відзначення Свята зброї 31 серпня 1941 р.» (Вісник Коломиї. –1996. –10 верес.), – констатував І. Кічак. У серпні-вересні угорці поступово владу передали німцям, із 1942 р. почалися арешти серед ОУН. Як згадував Д. Николишин, «...німці, що прийшли до Коломиї на місце мадярів у серпні того ж року, зразу ж наклали на часопис свою важку руку» (Літопис коломийський. –1991. –Ч.2). По суті, вільною, справді демократичною національною газетою «Воля Покуття» була впродовж місяця-півтора свого існування. Далі часопис став рупором офіційної німецької влади, друкуючи розпорядження і накази [12].

Часопис «Воля Покуття» 1941 р. на своїх сторінках багато уваги приділяв висвітленню наслідків перебування при владі більшовиків – показу методів терору, описам їхніх жертв. Окрему літературну сторінку часопис присвятив пам'яті письменника і журналіста Івана Зубенка (1941. –24 серп.), який покінчив життя самогубством, не витримавши «обробки» в НКВС. Газета тримала в полі зору формування і діяльність нової української влади, відновлення діяльності громадських організа-

цій і товариств, економіки, освітньої системи. Для показу життя поза Коломиєю була призначена рубрика «В селах». Звертала газета увагу на відновлення культурного життя в краї.

На відміну від «Червоного прапора», який лакував дійсність, не показував діяльності репресивної машини, «Воля Покуття» друкувала офіційні розпорядження угорсько-німецьких властей, вироки військових судів тощо. Характерними є оголошення і розпорядження щодо задачі населенням картоплі, молока та ін. продуктів харчування.

Газету друкували в Державній українській друкарні (липень – поч. серпня 1941 р.), яка в серпні–вересні 1941 р. була перейменована на друкарню видавництва «Воля Покуття». Саме тоді й була спроба реанімувати видавничу славу Коломиї, припинену у вересні 1939 р.: накладом «Волі Покуття» як ч.36 «Загальної книгозбірні» видано книги Д. Николишина «На становищі» та «Поминальна (листопадна) симфонія» [12]. Це були останні коломийські книги, оскільки в ході німецьких господарсько-управлінських реформ було передбачено централізацію видавничої справи, з центром у Кракові і філією у Львові. Вже з вересня 1941 р. друкарня стала друкарнею редакції «Волі Покуття», а з 1942 до 1944 р. – «Поліграф-Тресту»; очолював її оберлейтенант СС Віллі Зетцер [2, 77].

1943 р. редакцію «Волі Покуття» перебрали до Львова, газета отримала підзаголовок «Український популярний тижневик для Коломиїщини». Відірваність від місцевих справ, складне становище на фронтах стали причиною того, що газета втратила оригінальність і стала ще одним рупором німецької пропагандивної машини.

Нетривалий час у Коломиї виходили додатки до «Волі Покуття» – «Останні вісти» (1941. –17 верес.) та «Українська школа» (1942. –Ч.1). В «Останніх вістях» подавали найновіші відомості про події на фронтах, висвітлювались успіхи німецької зброї, робились огляди преси. Містилися тут і публікації, в яких висвітлювалися позиції націонал-соціалізму щодо держави і господарювання, нові організаційні форми життя в дистрикті Галичина. Помітна спроба сепарації тематики «Волі Покуття» й «Останніх вістей» на неофіційну та офіційну.

Інформацію про додаток до «Волі Покуття» «Українська школа» дослідники подають на основі каталогу ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України [25, 195], оскільки оригіналу єдиного числа цього видання не знайдено.

Щоденна червоноармійська газета «Армейская правда» наприкінці березня 1944 р. вийшла із шапкою над колонтитулом: «Наши войска овладели городом Коломыя» (1944. –30 марта). Однак, як свідчать очевидці, військо ввійшло в місто без бою, бо німці відступили звідси кількома днями раніше [28].

У перші повоєнні роки в Коломиї діяла друкарня №2 [4] (єдина в Коломиї, друга за порядком нумерації в Станіславській області).

З листопада 1944 р. відновили видання газети «Червоний прапор», яка, як і до війни, була органом Коломийського міськкому і райкому

КП(б)У, міської і районної рад депутатів трудящих. Поліграфічна якість видання була невисокою, інформаційна насиченість зорієнтована на показ центральних подій. Якість і оперативність довоєнних і повоєнних номерів газети дуже різняться: газета попередніх років, якщо не вдаватися в її ідеологічні особливості, була ліпшою, технічно й естетично досконалішою. До кінця 1940-х рр. газета залишалася на низькому рівні. І лише з часом «Червоний прапор» почав покращувати свою якість, більше уваги звертати на події місцеві, передовсім партійно-політичного характеру. Зумовлено це було складною суспільно-політичною ситуацією в країні: недавньою війною, сталінським терором. В Західній Україні ситуацію ускладнювали дії УПА.

У травні 1945 р. вийшов перший номер газети «Червоний промінь» (1945. –22 трав.), яка була органом Коломийського РК КП(б)У та районної ради депутатів трудящих Станіславської області. Газета виходила двічі (1945–1957) і тричі (1958–1959) на тиждень. Першим редактором її був Д. Поляниця. Газета була типовим представником радянської преси, створювала ілюзію кипучої діяльності, безкомпромісності. «Газета вчила доїти корів, стригти овець, косити зернові, в'язати снопи, вирощувати кролів, сапати буряки, пасинкувати кукурудзу... Ніби селянина спроваджено з іншої планети, він ніколи не газдував на своїй землі. Зайди навчали його, як жити, позбавляли права думати, самому щось вирішувати» [13, 63], – згадує академік Василь Лизанчук, який у редакції цієї газети починав свій шлях у журналістиці.

До 1940-х рр. у Галичині кожен, хто мав гроші, міг видати книгу, взятися за редагування журналу чи газети. Учні другого-третього класів гімназії замовляли собі візитні картки, різноманітні програмки і запрошення. У радянський час існувала повна монополія на слово, апробована на теренах Радянського Союзу в міжвоєнний період. Ситуація ускладнювалася ще й тим, що тривала боротьба між офіційною владою й українськими партизанами. Контроль за діяльністю друкарні був особливий. З липня 1946 р. на підприємстві було введено цілодобову охорону, запроваджено іменні перепустки. Без документа, підписаного директором, завіреного печаткою, ніхто не мав права переступати поріг приміщення [16]. Згодом запроваджено «Журнал реєстрації явки і покидання роботи», в якому кожен працівник розписувався.

У друкарні виготовляли бланки різноманітних бухгалтерських документів, газети. Через газети було запроваджено таку таємничість. Влада демонструвала недовіру до творчих працівників. Перед тим, як друкувати черговий номер, його прочитував цензор [17], йшлося передовсім про відображення подій і явищ у потрібному ідеологічному забарвленні.

В умовах польської окупації краю цензура читала здебільшого періодику вже після виходу номера, частина тиражу, розіслана ще до конфіскації, доходила до читачів. Часто редакції свідомо йшли на порушення, знаючи, що друкування антиурядових матеріалів спричинить до штрафу, але від цього зростає авторитет газети в очах громадськості. Од-

нак навіть тоді, коли цензура вилучала частини тексту і газета виходила у світ з білими плямами на місці вилучених рядків, це теж було свідченням позиції видання. Коли непокірне видання примусово закривали, видавці його знову відновлювали, змінивши, по суті, лише назву. У повоєнні роки ініціатива видання періодики могла йти лише від державних або підконтрольних державі структур.

Трудова дисципліна й збереження таємниць – одні з головних проблем у діяльності друкарні й газети наприкінці 1940-х – поч. 1950-х рр. У час, коли активно діяло українське підпілля, а органи радянської влади та безпеки проводили каральні операції, газета писала про мирне життя, жодним словом не прохоплюючись про реальні події. Таким чином давалося зрозуміти, що такого факту, як збройний опір новій владі, не існує взагалі. Тому історики, пишучи про діяльність УПА, змушені були передовсім доводити, що боротьба взагалі існувала. Однак підставою для цього були не публікації у тогочасній радянській пресі, а розсекречені циркуляри [10, 4, 5].

Ще в жовтні 1944 р., у період, коли бойові дії перейшли за межі Радянського Союзу, міністерство СРСР з охорони військових таємниць у пресі видало розпорядження про порядок друкування газет. Згідно з ним, відбиток зверстаної і виправленої коректором і редактором газети повинен був подаватися уповноваженому Головліту (цензорові) для контролю. Друкарня мала право розмножувати газету тільки після підпису цензора. Після того, як газету було підписано, ніхто, навіть редактор, не мав права вносити якихось змін, виправляти помічені помилки, змінювати заголовки і кліше. На відбитку кожної зі сторінок газети мали бути штамп, підпис уповноваженого, номер дозволу. Аби вже віддрукована газета потрапила до читача, на це також потрібно було отримати дозвіл уповноваженого з написом: «Выпуск в свет разрешаю». Разом з тим, жорсткішим стало ставлення й до випуску іншої друкованої продукції: будь-яке замовлення друкарні дозволялося приймати лише після отримання дозволу місцевого органу Головліту. Після трьох місяців невикористаний дозвіл втрачав силу [18].

Поліграфісти, серед яких було багато фахівців з довоєнним стажем, сприймали такі заходи перестороги як щось далеке від реального поліграфічного процесу, при якому навіть наприкінці друкування тиражу виправляли помічену помилку, аби хоч частина примірників газети вийшла без похибок. Траплялося, що під час друкування газети високим способом друку від вібрації розламувалися кліше фотознімків чи малюнків. Тоді їх терміново замінювали, в кращому випадку на ідентичні, в гіршому – на близькі за темою. Інколи такі зміни вимагали і виправлень тексту. Іноді через необережність друкарів або недосконалість обладнання газетну сторінку розсипали. Бували спроби порушити цензурний тиск. Так, №37 «Червоного прапора» за 27 березня 1947 р. віддрукували й випустили в світ без візи міського літу (цензури). Всіх було попереджено: якщо хтось ще таке допустить, «...винні будуть передані слід-

чим органам» [19]. Фрази зі словами «саботаж», «важливі політичні заходи» тощо часто з'являлися у наказах.

З вересня 1947 р. коломийська друкарня №2 почала відсилати обов'язкові контрольні примірники, в т.ч. у Книжкову палату Української РСР. Такий же наказ на підставі Головліту було видано й у січні 1949 р.; газета відсилалася у Всесоюзну Книжкову палату [20]. Ці вказівки були чи не єдиними (в нашому розумінні) явищами, які були спрямовані на підтримку видавничої справи, а не на її руйнування. Контрольні примірники є добрим підґрунтям для вивчення історії поліграфії, періодики в умовах тоталітаризму.

1950 р. до діючих у Коломиї газет «Червоний промінь» і «Червоний прапор» додалася газета «Більшовик» (1950. –18 квіт.). Була вона органом політвідділу Коломийської МТС. Редагував газету Олександр Бартош. Редакція містилася в селі П'ядики Коломийського району. Газета виходила тричі на тиждень. Фіксований тираж (1000 примірн.) упродовж усього періоду її видання свідчить про те, що газета була на партійному утриманні і розповсюджувалася за рознарядкою. Переважна більшість матеріалів були присвячені питанням партійного життя, господарського будівництва в самій машинно-тракторній станції, колгоспах і радгоспах, які вона обслуговувала. На другому році видання газети було змінено назву: з грудня 1952 р. часопис виходив під назвою «Перемога» (1952. –2 груд.), однак це не вплинуло на стиль і тематику видання, яке після О. Бартоша редагував В. Бобух.

Зі смертю Сталіна почалася відлига, десталінізація. Було намічено кроки для реформ в економіці, сільському господарстві. В Україні було ініційовано відмовитися від МТС, які постійно входили в суперечки з колгоспами, а належну їм техніку продати колгоспам [27, 437]. Газета «Перемога» припинила виходити 1953 р.

Районна газета «Червоний промінь» і міська – «Червоний прапор» відображали загальний стан у суспільстві, причому не лише тим, що висвітлювали діяльність партії та уряду, органів місцевої влади. На сторінки преси почали повертатися імена тих, хто недавно вважався ворогами народу. До Коломиї після перебування у таборах за Полярним колом 1955 р. повернувся знаний письменник Юрій Шкрумеляк [5, 186–187]. На сторінках «Червоного прапора» після тривалого мовчання влітку 1956 р. з'явилися його вірші і кореспонденції – він повертався у літературний процес, а Коломия була ніби пересильним пунктом перед переїздом 1957 р. до Львова, виданням книжок після тривалої мовчанки. 1959 р. документальну книгу про Василя Стефаника «Володар дум селянських» [5, 90-91] написав і видав у Львові педагог з Коломиї Василь Костащук. Поступово наприкінці 1950-х рр. у Коломиї почало формуватися літературне середовище, поруйноване в ході Другої світової війни. Певною мірою цьому сприяло те, що 1950-х рр. з'явилося по декілька випусків альманахів літературних об'єднань Закарпатської, Чернівецької областей – «Радянське Закарпаття» і «Радянська Буковина». А в Станіславі 1954, 1956, 1957 рр. вийшли альманахи «Радянське Прика-

рпаття» [23, 24]. Зроблені в різних областях за одним стилем, в одному ключі добору матеріалів, ідеологічного трактування явищ і подій, вони все ж були певним кроком в активізації художньої творчості. У кожному зі станіславських збірників подано творчість авторів з Коломиї та Коломийщини.

У березні 1959 р. вийшов останній номер газети «Червоний промінь» (1959. –20 берез.). Видання було припинено, об'єднано з газетою «Червоний прапор». Читачі газети почали отримувати «Червоний прапор», який став міськрайонною газетою. Інформаційний простір у Коломиї, підконтрольний єдиній ідеології, було звужено до одного видання.

Книговидання в Коломиї було припинено ще 1941 р., у часи німецької окупації. Першого повоєнного десятиліття друкарня перебувала під посиленням контролем. Поліграфічних потужностей вистачало лише на друкування газет, бланкової продукції. Однак у другій половині 1950-х рр. Коломийська міська друкарня Станіславського управління культури почала виконувати замовлення на виготовлення книг і брошур. Це було викликано деяким послабленням ідеологічного тиску, вірою людей у можливість реформування суспільства: 1956 р. на XX з'їзді компартії Микита Хрущов виступив із критикою Сталіна та його злочинів, що стало сигналом для початку десталінізації.

У Коломиї друкували наукові записки Станіславського педагогічного та Львівського лісотехнічного інститутів (1957), Чернівецького державного університету (1959) та ін. Тут навіть друкували книги київського видавництва «Радянська школа» [21]. Нарешті, тут після тривалої перерви появилася брошура, на якій Коломию було зазначено не лише як місто, де її надруковано, а й де видано. Тобто, маємо факт книговидання. Йдеться про каталог «Виставка творів художника Ярослава Васильовича Пстрака» (1959) [6]. Це каталог першої радянської виставки цього художника, на нього покликаються в УРЕ.

У видавничій справі в Україні намітилася ціла низка змін. Ще 1955р. було видано наказ міністра культури УРСР, згідно з яким при обласних управліннях культури створювались Облвидави – обласні видавництва [7]. «В нашій країні все ширшого розмаху набуває робота на громадських засадах. У видавництвах створюються громадські редакції з числа науковців, партійних працівників, передовиків виробництва» [7, 4], – констатували упорядники спеціального довідника для працівників редакцій газет, місцевих видавництв і друкарень (1962); зібрані тут документи свідчать про те, що робились реальні кроки, аби відійти від тоталітаризму, позбутися непотрібних перешкод у сфері видавничій. Однак усе це робилось у межах компартійної ідеології, розмов про побудову комунізму.

На поч. 1960-х рр. відбувалася адміністративно-територіальна реформа. У Коломиї це виявилось в тому, що газету «Червоний прапор» було реорганізовано у міжрайонну газету Станіславського обкому компартії України і облвиконкому при Коломийському територіальному

виробничому колгоспно-радгоспному управлінні «Радянська Гуцульщина» (1962. –1 черв.). Вона почала виходити з 1 червня 1962 р. Газета була обласною, охоплювала Коломийський, Заболотівський, Косівський, Верховинський, Яблунівський райони, що зумовило зростання тиражу з 4.000-5.500 примірників – до 19.476 примірників. Проіснувала вона 1962-1963 рр. і припинила свій вихід 27 лютого 1963 р. Наступний номер газети вже називався «Червоний прапор» і розповсюджувався лише в межах Коломийського району.

1962-1966 р. діяла Коломийська міжрайонна друкарня Івано-Франківського обласного книжково-газетного видавництва. Якщо попередніх років у Коломії в друкарні працювали 15-18 людей, то в ці роки кількість працівників було збільшено вдвічі; оновлено й поповнено виробниче обладнання, в т.ч. за рахунок ліквідованих друкарень у смт Яблунів і Заболотів. Розширено кількість лінотипів, запроваджено електронно-гравірувальні верстати для нарізання кліше. Новим кроком у розширенні потужностей став запуск у березні 1964 р. ротативної друкарської машини для друкування зі стереотипів.

У Коломії перестали видавати обласну газету, однак місто вабило до себе літературні сили з Косівщини, Снятинщини, Івано-Франківська. Тут гуртувалися літератори Тарас Мельничук, Григорій Гришко та ін. «У 1962-1964 роках О. Г. Мілько був ініціатором літературно-мистецьких вечорів, творчих зустрічей, на які до Коломії приїжджали Ірина Вільде, Юрій Шкрумеляк, Тарас Мигаль, Петро Козланюк, Юрій Мельничук, Роман Іваничук, Роман Федорів, Ольга Стрілець, Микола Карпенко, Микола Кубик, Ярослав Дорошенко... У редакціях «Радянської Гуцульщини» і «Червоного прапора» гуртувалися літературно-мистецькі сили краю» [13, 52]. Процес творчого спілкування у Коломії був особливо інтенсивним упродовж 1960-х рр., доки тривала епоха хрущовських перемін і не почався процес «затягування гайок».

Відчутною політична реакція стала тоді, коли багато творчих людей змушені були жити з тавром неблагонадійних, а письменника і журналіста Тараса Мельничука за рукопис збірки «Чага» заарештували й ув'язнили [8].

Упродовж 1970-1980-х рр. газета «Червоний прапор» була заідеологізованою. Постійно писала про господарсько-економічні справи, висвітлювала хід чергових політичних та економічних кампаній. Друкували тут і твори місцевих літераторів. Однак відчувається, що їхня творчість була під неослабним ідеологічним контролем, щоб не повторити «помилку» попередніх років.

У 1970-х рр. було згорнуто книгодрукування в Коломії. Друкували тут лише брошури – рекомендації для колгоспів з рослинництва, автореферати дисертацій технічного профілю тощо. Якість поліграфічного виконання цих видань значно нижча, аніж наприкінці 1950-х – у середині 1960-х рр. Застійні явища, характерні для суспільства загалом, притаманні були і газеті «Червоний прапор», і діяльності друкарні.

У Коломиї діяла єдина друкарня – Коломийська міська друкарня Івано-Франківського обласного управління по пресі. Крім газет, друкували тут бланкову продукцію, документацію бухгалтерської звітності. Виходили буклети і брошури агітаційно-пропагандистського спрямування, замовниками яких виступав найчастіше Коломийський міськком компартії України, а видавцем – Облполіграфвидав. Агітаційна література часто була російськомовною.

Не маючи змоги відкрито випускати газети й книги, політичні противники існуючого тоді ладу взяли за самвидав. 1984–1989 рр. вийшли в Коломиї шість випусків підпільного історико-літературного альманаху «Карби гір» та два номери журналу «Досвітні вогні». Над їх виданням працювали Дмитро Гриньків, Тарас Мельничук, Ігор Кічак, Остап Качур [3, 4], – колишні політв'язні, репресовані. Кожен із випусків цих видань розмножували на друкарській машинці.

Ці видання передували або були наслідком тих змін, які відбувалися у суспільній свідомості. У другій половині 1980-х рр., коли генеральним секретарем ЦК КПРС обрали Михайла Горбачова, намітилися тенденції до змін, реформ, передовсім, у сфері економіки. Для їх досягнення було проголошено перебудову, новий стиль керівництва, гласність в державному управлінні, плюралізм думок у рамках соціалістичного вибору. У пресі, насамперед, московській, почали з'являтися матеріали, в яких викривались негаразди в економіці, критикувався стиль тоталітарного керівництва, зокрема сталінщини. Розкривалась правда про репресії в Радянському Союзі в 1930-і рр. тощо. В Україні внаслідок консервативності партійного керівництва такі зміни у пресі відчувалися слабше. Хоча з часом було відкрито донедавна заборонені теми – голодомору, визвольних змагань 1918-1920-х рр. Усіх тривожили наслідки катастрофи на Чорнобильській АЕС, що зіграло важливу роль у поширенні гласності в Україні.

Преса залишалася в партійних руках, як і друкарня. У Коломиї в другій половині 1980-х рр. виходили дві газети – орган коломийського міськкому КПУ, міської та районної рад народних депутатів «Червоний прапор» та орган парткому, профкому, комітету комсомолу та дирекції заводу «Коломиясільмаш» – «Робітниче слово» [3].

Виданням нового типу стала рекламно-інформаційна газета агрофірми «Прут» – «Агро» (1988). З неї в Коломиї розпочався відлік новітньої демократичної преси. Після виборів 1990 р. до Верховної Ради УРСР постали радівські газети «Вісник Коломиї» (1990) та «Вільний голос» (1991), газета осередку Української республіканської партії «На переломі» (1990).

Найпомітнішою рисою цього періоду розвитку видавничої справи в Коломиї є те, що з приходом Червоної армії у Галичину у вересні 1939р. сталася докорінна зміна видавничої ситуації. До цього часу в Коломиї існували приватні друкарні, газети, які репрезентували партії, громадські організації, творчі угруповання. Після вересня 1939 р. видавнича справа була винятково державною (компартійні видання, органи

правлячої партії, були водночас і виданнями органів місцевої влади). Вже з самого початку видавничу справу в регіоні, в т.ч. й у Коломиї, було поставлено в умови, у яких вона діяла на теренах Радянської України і Радянського Союзу загалом. Люди отримували одноманітну, проціджену через цензурне сито інформацію; було втрачено одну з основних функцій преси – доносити різнобічну інформацію до читача, оскільки єдина коломиїська газета «Червоний прапор» не допускала плюралізму думок. Друкарство було монополізоване державою. Натомість, громадськості, яка ще донедавна могла читати й аналізувати різноманітну періодику, було запропоновано стінну пресу, часто російськомовну, яка також не могла відображати реального стану життя.

Проголошене відновлення української держави 1941 р. не дало очікуваної свободи у видавничій справі. Газета «Воля Покуття» засвідчила прагнення українського народу мати власну державу, пресу. Газета реально відображала життя регіону впродовж першого місяця-півтора. Далі перетворилася на рупор, через який німецька влада у наказовому тоні розмовляла з читачами: повідомляла про каральні заходи, вимагала здавати продукти харчування тощо. 1943-1944 рр. газету для Коломиї видавали взагалі у Львові, поставивши на службу окупаційному режимі.

Не стала кращою видавнича ситуація і після того, як 1944 р. у Коломиї встановили Радянську владу. Як і німці, так і більшовицький режим винищували все національне, сутністю якого була незалежна держава. Фашисти і більшовики знищили навіть те, що було напрацьовано в часи польської окупації. Невисокий рівень поліграфії, вкрай заідеологізовані видання – компартійно-радянські газети «Червоний прапор» і «Червоний промінь», які у спотвореному світлі відображали життя в регіоні, країні, світі. Ці ж риси притаманні газеті «Більшовик» (згодом – «Перемога»), яка виходила на поч. 1950-х рр. Лише після смерті Сталіна, з послабленням ідеологічного тиску, в другій половині 1950-х – 1960-х рр. намітилися зміни до демократизації у сфері видавничій. Однак після завершення хрущовської відлиги з 1970-х рр. видавнича справа в Коломиї знову була поставлена в жорсткі ідеологічні й цензурні рамки. Хоча було істотно оновлено поліграфічну базу в Коломиї, однак це не вплинуло на зміст газети. Преса продовжувала виконувати функції колективного організатора і пропагандиста компартійної ідеології, борця з «українським буржуазним націоналізмом».

Коломиїській пресі періоду німецької окупації притаманні найчастіше інформаційні жанри, які часто зводили газету до рівня інформаційного бюлетеня. Натомість радянська преса чітко дотримувалася жанрової градації матеріалів. Однак за незначними винятками у цей період найчастіше преса була задля преси. Тобто, йшлося не про реальне відображення суспільного життя (чому й мали в ідеалі слугувати різноманітні жанри), а про творення газети, яка б не порушувала реальних проблем, а була здебільшого тільки агітаційним рупором. Тому й фейлетони того періоду – про завмага, який приховує товар (а треба б про ситу-

ацію загального дефіциту, яка до цього призводить) чи про голову колгоспу, який не вивіз вчасно гній у поле (а треба б писати про роль колгоспної системи у закріпаченні селян).

Періодика радянської доби оперувала низкою заялжених фраз та штампів, якими приховувалась неможливість писати про реальні проблеми. Своя лексика і фразеологія була для оспівування досягнень радянського ладу та для «викриття» націоналістів чи просто злодіїв, яких називали несунами. У лексиці помітне зросійщення, інколи газети друкували російськомовні тексти, зокрема вірші. У таких умовах не могла належним чином розвиватися й література. Слабші духовно митці підлягали «обтісуванню» політичною системою, а сильніші, як Тарас Мельничук, – ставали бунтарями.

Література

1. Акт проголошення Української держави. 30 червня 1941 р. // Національні відносини в Україні у ХХ ст.: Зб. док. і мат. –К.: Наук. думка, 1994. –С.250.
2. *Андрусак М.* Вежі духу // Перевал: Всеукраїнський літературно-художній і громадсько-політичний журнал. –2003. – №2. – С.39-90.
3. *Васильчук М.* Видавнича Коломия: Періодичні та книжкові видання нової доби: Довідник. –Коломия: Вік, 1995. – 48 с.
4. *Васильчук М.* Видавнича справа в Коломійі наприкінці 40-х – у 50-х рр. ХХ ст. // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. –Львів, 2000. –Вип.7. –С.140-144.
5. *Васильчук М.* Коломийський азбуковник: Друкарство, журналістика, література 1939–1999 рр.: Біобібліографічний словник. – Коломия: Вільний голос, 2000. –200 с. + 20 с. іл.
6. Виставка творів художника Ярослава Васильовича Пстрака: Каталог / Каталог склали *І. Матасяк, М. Сахро.* – Коломия, 1959. – 40с.
7. Довідник для працівників редакцій газет, місцевих видавництв і друкарень / Упоряд. *Х. Поляков, М. Голінський.* –К.: Державне вид-во технічної л-ри УРСР, 1962. –386 с.
8. *Дорошенко Я.* Князь поезії // *Мельничук Т.* Чага. – Коломия: Вік–Просвіта, 1994. –С.4.
9. Журнал обліку робсількорів. 1940. 67 с. – (Зберіг. у колекції документів і матеріалів М.М. Васильчука).
10. Історія УПА. –1990, [Б.м.]. –200 с.
11. *Качкан В.* Хай святиться ім'я твоє: Галицькі просвітницькі діячі, письменники, вчені – вихідці із священницьких родин. –Чернівці: Прут, 1994. –198 с.
12. Коломийська округа 1941–42 рр. на сторінках газети «Воля Покуття» / Авт.-упоряд. *І. Монолатій.* –Коломия, 1996. –18 с.

13. *Лизанчук В.* З-під іга ідолів: Роздуми про пережите. – Львів, 1997. – 218 с.
14. *Мельничук Я., Сегал П.* Коломия // Історія міст і сіл Української РСР: Івано-Франківська область. – К: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1971. – С.280-292.
15. *Потоцький Г.* Здійснення мрії // Назустріч мрії: Нариси з історії Прикарпаття. – Ужгород: Карпати, 1978. – С.106–107.
16. Приказ №4 / Городская типография №2: г. Коломия, 1946–48 гг. [Книги наказів]. – (Зберіг. в поточному архіві Коломийської районної друкарні).
17. Приказ №32 / Городская типография №2: г. Коломия, 1946–48 гг. [Книги наказів]. – (Зберіг. в поточному архіві Коломийської районної друкарні).
18. Приказ №751 от 2 октября 1944 г. Уполномоченного Министерства СССР по охране военных тайн в печати и начальника Главлита / Городская типография №2: г. Коломия, 1946–48 гг. [Книги наказів]. – (Зберіг. у поточному архіві Коломийської районної друкарні).
19. Приказ №17 / Городская типография №2: г. Коломия, 1946–48 гг. [Книги наказів]. – (Зберіг. у поточному архіві Коломийської районної друкарні). – (Зберіг. у поточному архіві Коломийської районної друкарні).
20. Приказ №2 / Городская типография №2: г. Коломия, 1946–48 гг. [Книги наказів]. – (Зберіг. у поточному архіві Коломийської районної друкарні).
21. Приказ №40. 1958. 12 апреля / Книга приказов, г. Коломия. Типография №2. – 78 арк. – (Зберіг. у поточному архіві Коломийської районної друкарні).
22. Про створення видавництва у м. Коломий: Ухвала президії Коломийської міської Ради народних депутатів від 14 листоп. 1990 р. – 2с. – (Зберіг. у колекція документів і матеріалів М.М. Васильчука).
23. Радянське Прикарпаття: Альманах Станіславського обласного літературного об'єднання. – Станіславське обласне видавництво, 1956. – 144 с.
24. Радянське Прикарпаття: Альманах Станіславського обласного літературного об'єднання. – Станіславське обласне видавництво, 1957. – 204 с.
25. *Романюк М. М., Галушко М. В.* Українські часописи Коломий (1865– 1994 рр): Історико-бібліографічне дослідження. – Львів, 1996. – 238 с.
26. *Руданський С.* Сьпівомовки / Зі вступом *Н.Н.* і з портретом автора. Передм. *Б. Лепкого.* – Коломия: Галицька накладня Якова Оренштайна, [Б.р.]. – 144 с.
27. *Субтельний О.* Україна: Історія. – К.: Либідь, 1991. – 369 с.

28. Стусік Є. Про перший радянський танк у Коломиї. Конспект оповіді. 3 с. – (Збір. у колекціях документів і матеріалів М.М. Васильчука).

*Стаття надійшла до редакційної колегії 17.10.2009 р.
Рекомендовано до друку докт. філол. наук, професором Лизанчуком В.В.*

**THE WOND IN THE CLUTCES OF TOTALITARISM: DEWOTED
TO THE HISTORI OF PRESS AND PUBLISHING IN KOLOMYIA
(LATE 1930S – LATE 1980S)**

M. M. Vasylchuk

*Kolomyia Institute of PreCarpathian National University by V. Stefanyk,
Philology Department; Kolomyia, 8 Mykola Lysenko Street;
t. 8(03433) 2-46-60*

The peculiarities of printing development, newspaper and publishing businen in Kolomyia (Ivano-Frankivsk region) are considered in the text. It envolves the period of late 1930s till late 1980s. The attention ir paid to his-toric-printing knowledge aspect of the problem and the oblective picture of the publisching process as a complete phenomenon with its peculiarities, positive and negative moments are reconstructed, the complex way of searching of national orientation in the conditions of total political vegime is shown.

Key words: *printing-house, publishing, publishing house, editorship, newspaper, book, editorial and publishing processes, censorship oppression, informatijn scope, analysis.*